

Gemengde gevoelens rond het nieuwe pensioenstelsel

De invoering van het nieuwe pensioenstelsel voltrekt zich vooralsnog in een omgeving waarbij deelnemers niet bovenmatig geïnteresseerd zijn in deze ontwikkeling. De onzekerheid die gepaard gaat met het nieuwe stelsel wordt vooral door werknemers geassocieerd met een gemiddeld lagere pensioenuitkering. Het actiever omgaan met pensioen lijkt vooral ook een zaak te worden voor hoger opgeleiden of voor deelnemers met pensioenkennis.

■ INLEIDING

Het nieuwe pensioenstelsel krijgt de komende jaren vorm en in de *Hoofdlijnnotitie uitwerking pensioenakkoord* (2019) die de regering heeft opgesteld wordt meer dan duidelijk aangegeven dat het pensioenstelsel “op zijn laatste benen loopt. [...] Zonder vernieuwing is de kans groot dat het vertrouwen in ons pensioenstelsel verder afneemt. Dit ondergraaft het maatschappelijk en politiek draagvlak voor arbeidsvoorwaardelijke pensioenen.” Het zijn grote woorden en ze doen vermoeden dat opstellers van deze notitie verwachten dat wanneer het nieuwe pensioenstelsel in werking treedt dat het vertrouwen in het pensioenstelsel langzaam doch zeker terugkeert of een permanente ‘boost’ krijgt. Het gezeur over rekenrentes en dekkingsgraden dat de meeste deelnemers toch boven de pet gaat behoort tot het verleden. Het stelsel wordt transparanter en persoonlijker – meer keuzeopties – maar de pensioenbelofte wordt ook

onzekerder. Dat was deze de facto al, maar nu vinden de sociale partners er geen doekjes meer om: het pensioen is een premie-gerelateerde uitkomst en niet langer zoals in het verleden een uitkering-gerelateerde uitkomst en met die hervorming komt ook het risico meer dan voorheen bij de deelnemer te liggen. Een open vraag is wat deze hervorming met de verwachtingen en gevoelens van de deelnemers doet.

In deze bijdrage willen de heersende verwachtingen en sentimenten rond het nieuwe pensioenstelsel in kaart brengen aan de hand van een peiling in februari 2021 onder de Nederlandse bevolking. We doen dit echter niet met de stille gedachte dat deze cijfers een voorspelling geven van wat er gaat gebeuren. Daarvoor is de Nederlandse burger te beperkt geïnformeerd en geïnteresseerd. Het is echter eerder een meting hoe de Nederlandse pensioendeelnemer aankijkt tegen de komende veranderingen. Waar zitten de onzekerheden en welke verwachtingen heeft de deelnemer over zijn pensioen? Maar voordat we daar ons licht over laten schijnen is het goed om enigszins te weten wie de discussie rond het pensioenstelsel volgt, om zo toch een gevoel te krijgen welke pensioendeelnemers een geïnformeerde mening ventileren en wie slechts een vaag besef heeft over wat er de komende jaren op hem of haar afkomt. We doen dit aan de hand van een enquête die we via het LISS panel van de CentERdata hebben uitgezet in februari 2021 (responsepercentage 80%).

■ KENNIS VAN PENSIOENZAKEN

Wie de simpele vraag stelt of de Nederlandse pensioendeelnemers de discussie rond het nieuwe pensioenstelsel volgen, zal danig teleurgesteld

Harry van Dalen en Kène Henkens

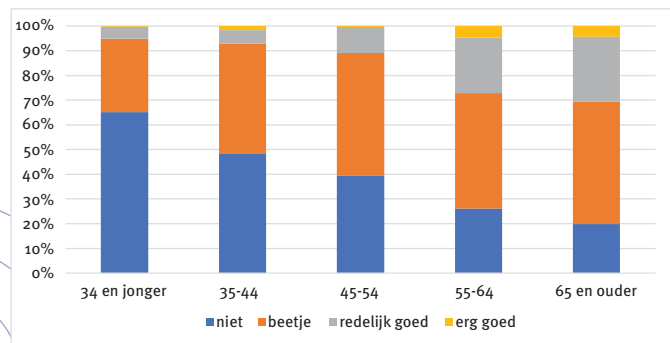
Prof. dr. H.P. van Dalen is senior onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI-KNAW) te Den Haag en is hoogleraar economie aan Tilburg University. Prof. K. Henkens is socioloog werkzaam bij het NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen (UMCG) en als hoogleraar Pensioensociologie verbonden aan de Universiteit van Amsterdam.

Om het heel prozaïsch samen te vatten: het zijn vooral oude witten mannen die de berichten rond pensioen oppikken

worden, vooral als men zich dagelijks met pensioenzaken bezighoudt. We stelden de vraag aan werknemers (in loondienst) en gepensioneerden en kregen de volgende ontvondende cijfers: 35 procent volgt de discussie rond het stelsel totaal niet, 45 procent een beetje en 17 procent redelijk goed en 3 procent erg goed. Twee zaken spelen een grote rol in het ontrafelen van deze enigszins teleurstellende cijfers: leeftijd en geslacht. Om het heel prozaïsch samen te vatten: het zijn vooral oude witte mannen die de berichten rond pensioen oppikken. Figuur 1 laat op bondige wijze zien hoe de verhoudingen over de leeftijdsgroepen in 2021 zijn verdeeld: pensioen is voor jongere werknemers en die van middelbare leeftijd een ver-van-hun-bed-show, terwijl de belangstelling pas serieuze vormen begint aan te nemen voorbij de leeftijdsgrens van 55 jaar. De figuur is nog enigszins vertekend omdat de interesse tussen mannen en vrouwen buiten beschouwing is gebleven. Over de gehele leeftijdslijn tonen vrouwen veel minder interesse dan mannen in een zaak die eigenlijk iedereen treft (van Dalen en Henkens, 2021). Grof gezegd, van alle pensioendeelnemers volgt 45 procent van de vrouwen het debat totaal niet versus 25 procent van de mannen. Of om de aandacht op de 'bewuste' deelnemers te vestigen: 29 procent van de mannen volgt het nieuws rond het nieuwe stelsel redelijk tot zeer goed versus 9 procent van de vrouwen. Vanuit het verleden is het goed te begrijpen waarom de man/vrouw verhouding zo scheef verdeeld is. Men zou echter verwachten dat dit vooral bij de hogere leeftijdsgroepen zichtbaar is. Maar helaas, voor de jongere leeftijdsgroepen, waar vrouwen min of meer in gelijke mate als mannen participeren op de arbeidsmarkt, zou men zo'n verschil niet verwachten. Blijkbaar is er iets dat vrouwen afstoot in de communicatie van pensioen. Of dit nu is omdat er zo weinig vrouwen werkzaam zijn aan de top van de pensioenbranche of dat een pensioendebat al snel ontaard in vakjargon dat een afstotende werking heeft op vrouwen, het is vooral gissen.

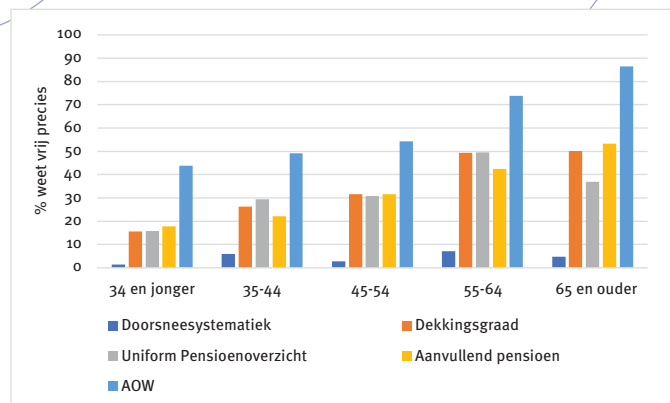
Nu kan men stellen dat het volgen van een discussie niet veel zegt over de werkelijke kennis van of bekendheid met financiële pensioenzaken en om dit te toetsen hebben we ook gevraagd naar de mate waarin men veel gebezigde termen in het pensioendebat kent, van AOW tot dekkingsgraad. Figuur 2 vertoont de leeftijdsverdeling naar de verschillende begrippen, waarbij alleen het percentage is gepresenteerd van de respondenten die antwoordden dat zij het begrip vrij precies kenden. Men kan hier wederom het kennispatroon herkennen dat groeit over de levensloop. Uiteraard weten de meeste mensen wel wat de AOW is, maar het begrip 'aanvullend pensioen' is welhaast net zo belangrijk maar dat wordt door veel mensen niet echt herkend. Daarnaast is opvallend dat hoewel al deze mensen toch jaarlijks een pensioenoverzicht van een of meerdere pensioenbeheer-

Figuur 1. Mate waarin pensioendeelnemers de discussies rond het nieuwe pensioenstelsel volgen

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor, februari 2021

Figuur 2. Kennis van pensioenbegrippen onder pensioendeelnemers

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor, februari 2021

ders moeten krijgen, velen toch niet bekend zijn met het begrip uniform pensioenoverzicht. Als we naar de verdeling van dit soort kennis kijken, dan kent slechts 3 procent van de respondenten alle begrippen vrij precies, waarbij we er stilzwijgend vanuit gaan dat men ook de waarheid spreekt.

Kortom, men moet niet al te hoge verwachtingen hebben hoe goed geïnformeerd of geïnteresseerd deelnemers zijn. En het is wel goed om van tijd tot tijd deze spiegel voor te houden, omdat pensioenhervormingen worden aangekondigd alsof alle betrokkenen deze boodschap meekrijgen. De verhoging van de AOW-leeftijd in ons eigen land bevatte genoeg stof voor verwarring (Henkens et al. 2021), maar ook elders kunnen er hervormingen voltrekken waarbij burgers niet altijd doorhebben wat er gebeurt. Zo trof de pensioenleeftijdshoogte van 60 naar 65 in het Verenigd Koninkrijk vooral laagopgeleide vrouwen (Holman et al. 2020).

■ VERWACHTINGEN ROND HET NIEUWE PENSIOENSTELSEL

Kennis speelt ook een belangrijke rol in het interpreteren van het nieuwe pensioenstelsel. De logica van het nieuwe stelsel is tamelijk complex,

hoewel de opstellers van de Hoofdlijnennotitie hun best hebben gedaan om de spelregels van het nieuwe stelsel helder uit te leggen. Vele adviescommissies hebben in de loop der jaren de vinger op de zere plek van het oude pensioenstelsel gelegd door te concluderen dat de garanties die pensioenfondsen boden niet houdbaar blijken te zijn en ook dusdanige dekkingsgraden met zich mee

Als er beloftes gemaakt worden dan zal er eerder een discussie ontstaan over hoe rechtvaardig een pensioenfonds tegenvallers of meevallers spreidt over de verschillende groepen deelnemers

brachten dat het roer wel om moest. In het nieuwe stelsel zal er dan ook niet meer sprake zijn van harde garanties. Het enige dat men belooft is een koopkrachtig pensioen dat weliswaar schommelingen zal kennen, maar pensioenfondsen zullen zich inspanssen om die schommelingen zo beperkt mogelijk te laten zijn. Zoals de Hoofdlijnennotitie het aangeeft, de afspraken moeten uitmonden in een pensioenstelsel dat “eerder perspectief biedt op een koopkrachtig pensioen, wat ook betekent dat het pensioen directer meebeweegt met de ontwikkeling van de economie” (p. 8). Dit inzicht betekent volgens de opstellers: “Ingegane pensioenen kunnen – vaker dan nu – worden verhoogd. Als het economisch meezit, moet dit zichtbaar zijn in het pensioen. Maar als het tegenzit ook.” De discussies over rekenrentes en dekkingsgraden zullen tot het verleden behoren omdat het stelsel in principe overgaat naar het bieden van premie-gerelateerde uitkomsten. Als er beloftes gemaakt

worden dan zal er eerder een discussie ontstaan over hoe rechtvaardig een pensioenfonds tegenvallers of meevallers spreidt over de verschillende groepen deelnemers. Hoewel veel nog niet is ingevuld, waaronder het omzetten van pensioenrechten in persoonlijk pensioenvermogen, is het goed om het gevoel of begrip van de gemiddelde pensioendeelnemer tegen het licht te houden. Daartoe is aan een ieder van de deelnemers gevraagd: “wat denkt u dat de gevolgen zijn wanneer uw pensioenuitkering meer meebeweegt met de stand van de economie, d.w.z. in goede tijden gaat deze omhoog en in slechte tijden omlaag?”. Deelnemers moesten de gevolgen inschatten voor vier onderwerpen: (1) de vrije pensioenbesparingen die naast het aanvullende pensioen worden gemaakt; (2) de gemiddelde hoogte van de pensioenuitkering; (3) de bemoeienis met de eigen pensioenopbouw; en (4) het eigen vertrouwen in het pensioenstelsel. Tabel 1 biedt in kort bestek inzicht hoe de werknemers en gepensioneerden tegen deze zaken aankijken. Afgaande op de rechte tellingen worden twee zaken duidelijk. Allereerst heerst er nog veel onduidelijkheid afgaande op de hoge percentages voor de ‘weet niet’-categorie. Dat is een redelijke uitkomst en naar verwachting zal dit minder zijn naarmate de datum waarop het nieuwe pensioenstelsel van kracht wordt – 1 januari 2023 – dichterbij komt. Maar als we ons vervolgens beperken tot de deelnemers die een concreet antwoord hebben gegeven dan is duidelijk dat de centrale gedachte achter het nieuwe pensioenstelsel door veel mensen nog niet echt wordt herkend. Vooral de verwachting dat de hoogte van de pensioenuitkering gemiddeld genomen zal afnemen, is opmerkelijk. Nauw verbonden met deze ontwikkeling is de verwachting bij velen dat hun vertrouwen zal afnemen. Blijkbaar zijn goede en slechte tijden in de ogen van de deelnemers asymmetrisch verdeeld of men heeft enig wantrouwen richting hoe besturen van pensioenfondsen omgaan met schokken in de economie. Vooral onder werknemers zijn deze verwachtingen sterk negatief.

Tabel 1: verwachte gevolgen van het nieuwe pensioenakkoord wanneer pensioenuitkering meer onzekerheid kent

	Toenemen	Gelijk blijven	Afnemen	Weet niet	Totaal
Werknemers					
Zelf sparen voor pensioen	30	29	22	19	100
Bemoeienis met eigen pensioen	25	35	15	25	100
Gemiddelde hoogte uitkering	6	25	52	17	100
Vertrouwen in pensioenstelsel	2	31	47	20	100
Gepensioneerden					
Zelf sparen voor pensioen	10	32	36	22	100
Bemoeienis met eigen pensioen	7	41	19	32	100
Gemiddelde hoogte uitkering	3	38	44	15	100
Vertrouwen in pensioenstelsel	1	41	42	16	100

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (2021), N = 1220 werknemer, N = 808 gepensioneerden.

Ten aanzien van de actieve bemoeienis van deelnemers bieden de andere twee antwoordcategorieën een verdeeld beeld. Onder werknemers denkt 30 procent dat hun privé besparingen voor pensioen zullen toenemen, terwijl 22 procent vermoedt dat die besparingen zullen afnemen. De persoonlijke bemoeienis met het eigen pensioen die met het nieuwe pensioenstelsel mogelijk wordt, zal volgens 25 procent van de werknemers toenemen, 15 procent ziet een afname van die bemoeienis. Bij gepensioneerden ziet men logischerwijs veel minder sterk die actieve bemoeienis, hoewel het toch nog opvallend is dat 10 procent denkt dat de privébesparingen zullen toenemen.

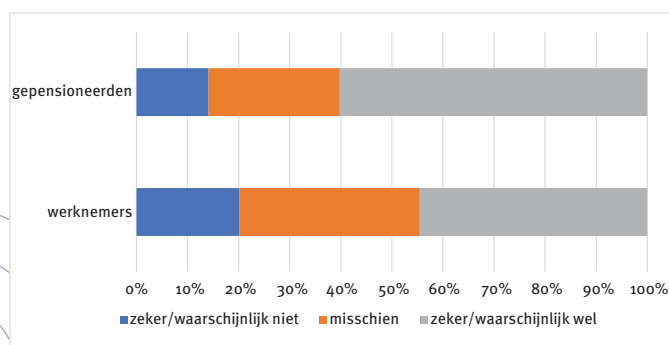
De vraag is uiteraard wat er achter deze verschillende verwachtingen schuil gaat. Nadere statistische analyses wijzen uit dat die actieve opstelling vooral is te vinden bij hoger opgeleiden en mensen met meer pensioen kennis. Wellicht is dit een te verwachten gevolg van een hervorming over zo'n complex stelsel als het Nederlandse pensioen, maar het gaat wel in tegen de principes van een goede informatieverstrekking, zoals Prast (2020, p. 346) dat uiteenzet, namelijk dat de baten niet onevenredig bij de beter gesitueerden terecht komen en/of de lasten niet onevenredig bij de zwakkeren.

Blijkbaar zijn goede en slechte tijden in de ogen van de deelnemers asymmetrisch verdeeld of men heeft enig wantrouwen richting hoe besturen van pensioenfondsen omgaan met schokken in de economie

De deelnemers met pensioen kennis dan wel de hoger opgeleiden zijn overigens ook de mensen die minder negatief zijn over de gevolgen van het nieuwe pensioencontract wat betreft hun vertrouwen in het stelsel en de ingeschatte hoogte van de pensioenuitkering onder het nieuwe stelsel. Vrouwelijke deelnemers hebben een gemengd gevoel: zij melden veel vaker dan mannen dat zij het niet weten en zij hebben ook een pessimistischere kijk op het nieuwe pensioencontract dan mannen: zij verwachten bijvoorbeeld meer dan mannen dat hun vertrouwen in het stelsel zal afnemen.

De gemengde gevoelens ten aanzien van het nieuwe pensioenstelsel onder werknemers versus die van gepensioneerden vallen wellicht ook terug te voeren op wat men heeft opgebouwd en in welke fase van het leven men zich bevindt. Gepensioneerden bevinden zich inmiddels in een fase waarin ze

Figuur 3. Verwachting dat men voldoende geld heeft om een comfortabele pensioentijd tegemoet te zien

Bron: NIDI-Netspar pensioenmonitor (2021), N = 1220 werknemers, N = 808 gepensioneerden. De vraag is voor werknemers: "Denkt u dat u genoeg geld zal hebben om tijdens uw pensioen comfortabel te kunnen leven?"; voor gepensioneerden: "Denkt u dat u genoeg geld zal hebben om tijdens de rest van uw pensioentijd comfortabel te kunnen leven?"

zien wat er van hun pensioenbesparingen terecht komt, terwijl werknemers die zekerheid in veel mindere mate hebben. Dit blijkt ook wel als beide groepen gevraagd wordt of men een comfortabele pensioentijd tegemoet kan zien (figuur 3). Zestig procent van de gepensioneerden heeft die verwachting tegenover 45 procent onder de werknemers. Een op de vijf werknemers vermoedt dat men *niet* een comfortabele pensioentijd tegemoet kan zien, tegenover 14 procent van de gepensioneerden. Wie een comfortabel pensioen heeft, is wellicht daarom ook minder geneigd actie te ondernemen en heeft ook meer vertrouwen in het pensioenstelsel dan zij die daar veel minder van overtuigd zijn. Anders verwoord, wie een comfortabel pensioen heeft houdt zich vast aan de status quo: men is minder negatief over het nieuwe stelsel, maar het is zeker niet zo dat men het nieuwe stelsel omarmt. Kortom, men zou de gemoedstoestand nog het beste kunnen samenvatten als een houding die neerkomt op "if it aint broke, why fix it?".

CONCLUSIES

Het nieuwe pensioenstelsel is een hervorming die uitdrukkelijk is bedoeld om het pensioen houdbaar en koopkrachtig te maken. "Zonder vernieuwing is de kans groot dat het vertrouwen in ons pensioenstelsel verder afneemt," luidde de Hoofdlinnennotitie. Het is uiteraard vroeg, maar ook niet te vroeg om deelnemers te bevragen hoe zij aankijken tegen het nieuwe stelsel. De uitkomst laat twee zaken duidelijk zien: men is wantrouwend en men is onzeker, waarbij werknemers dit wantrouwen meer ten toon spreiden dan gepensioneerden. Om de Nederlandse pensioendeelnemer bij te brengen en te overtuigen zullen sociale partners twee barrières moeten slechten: (1) de grote desinteresse en kennis van pensioenzaken onder deelnemers (vooral jongeren en vrouwen) en (2) het succes van het oude stelsel in de ogen van de deelnemer. Vooral het laatste aspect druist in tegen de logica

van menig deelnemer. Het Nederlandse pensioenstelsel is in het verleden meermalen gelauwerd door pensioenexperts als een van de beste stelsels van de wereld en nu moet toch het roer omgegooid worden. Voor deze groep van pensioen *insiders* is de hervorming een vanzelfsprekende stap en keuze, maar voor de pensioen *outsiders* – praktisch gezien de overgrote meerderheid van de deelnemers – is het nog niet vanzelfsprekend en zullen oude vanzelfsprekendheden en verwachtingen nog lang de kop op steken. Het herwinnen van vertrouwen waarmee deze hele hervorming is opgezet, zal daarom nog de nodige hoofdbrekens gaan kosten omdat het zichtbaar maken van, bijvoorbeeld, het eigen pensioenvermogen en het expliciet maken

van onzekere pensioenbeloftes wellicht een economisch gelukkig maakt, maar niet de gemiddelde burger. ●

Literatuur:

Dalen, H. van, en K. Henkens (2021), Pensioenkennis is een manning, *Demos*, 37(7), 8.

Henkens, K., H. van Dalen, en H. van Solinge, (2019) Besef en beleving van de verschuivende AOW-leeftijd, *Mé Judice*, 3 juni 2019.

Holman, D., L. Foster, en M. Hess (2020). Inequalities in women's awareness of changes to the State Pension Age in England and the role of cognitive ability. *Ageing & Society*, 40(1), 144-161.

Prast, H., (2020), Pensioenkeuzes presenteren als navigatiemetafoor biedt onvoldoende richting, *ESB*, 105(4787), 346-349.